

Anna Zellma

Dydaktyka dla katechetyki

Studia Katechetyczne 9, 103-124

2013

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA ZELMA
WYDZIAŁ TEOLOGII
UNIERSYTETU WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO
OLSZTYN

DYDAKTYKA DLA KATECHETYKI

Zagadnienie roli dydaktyki dla katechetyki zawsze było obecne w debatach polskich katechetyków. Począwszy od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku aż do chwili obecnej, jest ono z pewnością kluczowe z punktu widzenia nauczania religii w polskiej szkole. W odpowiedzi na reformy oświaty w Polsce, mentalność adresatów, ich poziom rozwoju wiary i zainteresowania kwestiami religijnymi oraz oczekiwania społeczne czy też uwarunkowania współczesnej kultury zmianie ulega planowanie i realizacja lekcji religii oraz spotkań katechetycznych w parafii. Tym procesom przemian towarzyszy odejście od dawnych, dziś już nieużytecznych schematów przekazu treści wiary oraz modernizacja pracy dydaktycznej nauczyciela religii i zastosowanie nowych rozwiązań metodycznych, nie tylko podczas lekcji religii, ale również w katechezie parafialnej. W związku z powyższym coraz wyraźniej w polskiej literaturze katechetycznej uwidacznia się zwrot ku dydaktyce i poszukiwanie takich rozwiązań, które – zgodnie z zasadą wierności Bogu i człowiekowi – można zaadaptować w nauczaniu religii i w katechezie parafialnej. Również praktycy (zwłaszcza nauczyciele religii, a niekiedy także katecheci i animatorzy odpowiedzialni za spotkania formacyjne w parafii) często twierdzą, że bez dydaktyki nie ma dobrego i skutecznego przekazu treści wiary. Podstawowe bowiem elementy wypracowane w dydaktyce (np. planowanie zajęć, zasady dydaktyczne, formy, metody i środki dydaktyczne) odgrywają istotną rolę w procesie projektowania i realizacji lekcji religii w szkole, a nawet spotkań katechetycznych w parafii. Mimo znaczenia dydaktyki w katechetyce, osoby zainteresowane tą problematyką, zwłaszcza katechetycy, wyrażają różne opinie na ten temat¹.

Rozległe rozmiary wpływu dydaktyki, zwłaszcza na planowanie i realizację nauczania religii w szkole, wymagają podjęcia tego zagadnienia w szerokim, wielowątkowym ujęciu i wskazania na pytania otwarte, które zasługują na uwagę

¹ Zob. np. interesującą ocenę, zaprezentowaną przez K. Misiaszka, w: *Jaka formacja katechetów?*, [online], [dostęp: 10 sierpnia 2012], s. 1-3, Dostępny w Internecie: <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_formacjakat.html>.

badaczy. Chodzi tu zwłaszcza o osadzenie analiz w kontekstach współczesnej szkoły, jak też kształcenia przygotowującego studentów teologii do wykonywania zawodu nauczyciela religii oraz wyzwań dydaktycznych wobec autorów nowych serii podręczników do nauki religii i osób odpowiedzialnych za permanentną formację katechetów. Stąd też powstaje pytanie nie tyle o to, czy w ogóle dydaktyka jest potrzebna katechetyce, ile o to: Co zrobić, aby dydaktyka służyła katechetyce? Poszukiwanie odpowiedzi wymaga szczegółowych analiz. Koncentrują się one wokół poszukiwania odpowiedzi na pytania: Dlaczego kwestie dydaktyczne powinny znaleźć się w dyskursie katechetycznym? Na czym polega ich wartość? Jaki status ma dydaktyka w katechetyce? W jakim zakresie i w jaki sposób korzystać z osiągnięć współczesnej dydaktyki, wypracowując strategię nauczania religii i katechezy parafialnej, adekwatne wobec wyzwań rzeczywistości edukacyjnej, a jednocześnie zgodne z naturą przepowiadania wiary? Jaką postawę wobec dydaktyki powinien zająć katechetyk, zainteresowany w swoich badaniach metodyką nauczania religii, aby katechetyka – jako nauka teologiczna – nie zatraciła swojej istoty, a dydaktyka przyczyniła się do wypełniania wszystkich zadań stawianych przed szkolnym nauczaniem religii i katechezą parafialną? Jakie są kwestie otwarte, związane z uwzględnianiem dydaktyki w katechetyce, wymagające szczególnej uwagi w dyskursie katechetyków?

Prezentowany tekst stanowi w zamyśle autorki jedynie głos w dyskusji toczącej się wokół wyżej postawionych pytań. Nie pretenduje do formułowania ostatecznych rozwiązań. Ma raczej formę szkicu, sygnalizującego problematykę. Każde z przywołanych stwierdzeń z pewnością w przyszłości będzie wymagało pogłębionych analiz i weryfikacji empirycznej, a niekiedy także debaty prowadzonej przez katechetyków i wypracowania wspólnych rozwiązań. Natomiast samo rozumienie roli jaką dydaktyka odgrywa wobec katechetyki osadzone jest zawsze w przyjętych założeniach, opisujących istotę tych dwóch kategorii badawczych. Stanowią one kontekst analiz podjętych w niniejszym opracowaniu i wymagają powiązania w postaci przyimka „dla”, który pośrednio uzasadnia jakość stwierdzeń wymagających w przyszłości pogłębienia i weryfikacji empirycznej wśród nauczycieli religii i doradców metodycznych. W związku z tak określonymi zagadnieniami na uwagę zasługuje przywołanie badań katechetyków, którzy od dawna zajmują się dydaktyką katechezy, przyczyniając się do rozwoju tzw. dydaktyki przedmiotowej. Ich dorobek naukowy potwierdza tezę, że zawsze dydaktyka odgrywała ważną, choć pomocniczą i służebną, rolę dla katechetyki.

1. Centralne kategorie badawcze: „dydaktyka dla” i „katechetyka” – jako kontekst analiz

Analiza problemu określonego w tytule niniejszego opracowania wymaga operowania przede wszystkim dwoma pojęciami: dydaktyka i katechetyka oraz przymikiem „dla”, które zawierają określony zakres znaczeniowy. Tekst stanie się bardziej czytelny, kiedy zostanie przywołane – w sposób syntetyczny – znaczenie centralnych kategorii badawczych.

Pojęcie dydaktyka (z języka greckiego: *didaktikos* – „puczający”; *didasko* – „uczę”) wskazuje na jedną z podstawowych nauk pedagogicznych, traktującą o nauczaniu i uczeniu się oraz samokształceniu, dokonującym się nie tylko na wszystkich etapach edukacji szkolnej – w zakresie wszystkich przedmiotów szkolnych, wpisanych do ramowego planu nauczania², ale również poza szkołą. Tak określona, jedna z podstawowych dyscyplin pedagogicznych, zajmuje się przede wszystkim badaniem celów kształcenia i samokształcenia, treści na podstawie których te cele są realizowane, metod i technik, czyli sposobów za pomocą których uczeń zaznajamia się z treściami, form organizacyjnych, w jakich ma miejsce działalność edukacyjna nauczyciela i uczniów, środków, którymi się podługują w toku nauczania i uczenia się oraz procesów, w jakich zachodzi kształcenie i samokształcenie, warunków pracy nauczyciela i uczniów czy też zasad, czyli norm warunkujących skuteczność doświadczeń składających się na proces zdobywania przez jednostkę umiejętności, wiedzy oraz rozumienia otaczającego ją świata³. W ramach tych badań – w zależności od przyjmowanych założeń dotyczących wyżej wymienionych elementów i sposobów ich realizacji – dydaktycy wyodrębniają różne systemy oraz koncepcje dydaktyczne⁴, analizując

² Po raz pierwszy dydaktykę jako teorię nauczania, skoncentrowaną na pracy nauczyciela, na początku XIX wieku zdefiniował niemiecki pedagog i filozof Jan Fryderyk Herbart (1776-1841). Z kolei amerykański filozof, psycholog i pedagog John Dewey (1859-1952) na przełomie XIX i XX w. zwrócił uwagę na znaczenie uczenia się w działaniu, definiując przy tym dydaktykę jako teorię uczenia się. Próbę połączenia tych dwóch stanowisk można dostrzec w pracach polskich dydaktyków okresu międzywojennego: B. Nawroczyńskiego i K. Sośnickiego oraz w pracach dydaktyków publikujących po drugiej wojnie światowej: W. Okonia, Cz. Kupisiewicza, W. Zaczyńskiego. Wspomniani autorzy zdefiniowali dydaktykę jako naukę o nauczaniu i uczeniu się, podkreślając przy tym, że czynności nauczyciela powinny łączyć się z aktywnością ucznia, gdyż występuje między nimi wzajemne powiązanie, tworzące integralną całość. Zob. więcej o tym np. w: F. Berezniński, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2001, s. 13-14; A. Siemak-Tylikowska, *Dydaktyka*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 797-806.

³ A. Siemak-Tylikowska, *Dydaktyka*, s. 798nn.

⁴ Termin „system dydaktyczny” wskazuje na złożoną, kompleksową i dynamiczną całość twierdzeń dotyczących celów, treści, zasad, form, metod i środków, tworzących spójną całość, określającą

je w powiązaniu z osiągnięciami współczesnej filozofii, psychologii i socjologii. Wyjaśniają też zależności między poszczególnymi elementami procesu nauczania i uczenia się (np. celami, treściami i metodami, formami i środkami dydaktycznymi, metodami i środkami dydaktycznymi) czy też warunkami pracy nauczyciela i uczniów, a wynikami kształcenia⁵. Na tej podstawie badacze formułują określone prawidłowości dotyczące procesu kształcenia. Stąd też dydaktyka jako teoria nauczania i uczenia się służy aktywności zawodowej nauczyciela, zwłaszcza jego efektywnej pracy z uczniami. Stanowi ona podstawową naukę pedagogiczną, ukierunkowaną na wspieranie nauczyciela w stałym doskonaleniu warsztatu nauczycielskiego i wzbogacaniu praktyki nauczania oraz organizowania aktywności poznawczej uczniów⁶.

Charakterystyczną cechą współczesnej dydaktyki jest to, że zawsze zostaje ona powiązana z określoną dziedziną kształcenia i grupą adresatów. Dlatego też wyodrębnia się najpierw dydaktykę ogólną, rozumianą jako podstawowa wiedza o nauczaniu, uczeniu się i samokształceniu. Obejmuje ona swymi badaniami wszystkie przedmioty nauczania, na wszystkich etapach edukacji szkolnej i we wszystkich typach szkół⁷. Następnie, stosownie do rozwoju refleksji dydaktycznej i zmian zachodzących w praktyce edukacyjnej, wskazuje się na dydaktyki szczegółowe, określane terminem „dydaktyka przedmiotowa”. Są one związane z konkretnym etapem edukacji szkolnej, rodzajem szkoły, środowiskiem (adresatami), i specjalistyczne⁸. Takie ujęcie dydaktyki wskazuje, że jest ona nauką pedagogiczną „dla”, czyli zawierającą w sobie gotowość i dyspozycję służenia osobom zainteresowanym nauczaniem, uczeniem się i kształceniem, zwłaszcza nauczycielom. Zgodnie z wyjaśnieniami zawartymi w *Słowniku języka polskiego* – przyimek „dla” wskazuje, że coś lub ktoś (w interesującym nas temacie katechetyka, a w jej ramach dydaktyka katechezy) korzysta z osiągnięć drugiej strony (w naszym przypadku dydaktyki ogólnej), natomiast ta jest źródłem pożytecznych zmian, zachodzących w dziedzinie, która do niej nawiązuje, spełniając funkcję służebną⁹.

sposoby oraz organizację pracy nauczyciela i uczniów. Z kolei „koncepcja dydaktyczna” określa teorię, ideę i myśl dotyczącą nauczania i uczenia się oraz samokształcenia. Zob. np. Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2000, s. 42-43; S. Nałaskowski, *Dydaktyka*, Toruń 1997, s. 9; W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998⁴, s. 62-64.

⁵ Zob. np. F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, s. 14-15; Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, s. 42-43.

⁶ Szczegółowy opis funkcji dydaktyki można znaleźć np. w: F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, s. 17-20.

⁷ Więcej o tym pisze np. J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1996, s. 24.

⁸ Tamże.

⁹ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1978, s. 398.

Uznając zatem powyższe wyjaśnienia za zasadne, można stwierdzić, że dydaktyka dostarcza katechetyce wiedzy niezbędnej do wypracowania szczegółowych dyrektyw, określających sposoby prawidłowego wykonywania czynności dydaktycznych w procesie przekazu treści wiary, jaki ma miejsce w szkolnym nauczaniu religii i w katechezie parafialnej. Katechetykom zajmującym się nauczaniem i uczeniem się treści wiary oraz samokształceniem w dziedzinie religijnej potrzebna jest znajomość ogólnych prawidłowości z zakresu procesów dydaktycznych, by na tej podstawie, stosownie do konkretnych i swoistych cech nauczania religii i katechezy parafialnej, mogli określać poszczególne elementy dydaktyki katechezy.

Na tle powyższych wyjaśnień należy zauważyć, że kolejny kontekst analiz podjętych w niniejszym opracowaniu stanowi rozumienie istoty katechetyki jako dyscypliny teologicznej, a ściślej teologii praktycznej¹⁰. Słusznie współcześni badacze zwracają uwagę, że katechetyka jest nauką o charakterze interdyscyplinarnym, korzystającą z osiągnięć różnych nauk teologicznych, humanistycznych i społecznych. „Zawsze jednak – jak trafnie zauważa K. Misiaszek – na pierwszym miejscu pielęgnuje w sobie myśl o swoim charakterze fundamentalnie teologicznym”¹¹. Bada ona i określa naturę procesu formacji chrześcijańskiej, podejmowanej w nauczaniu religii i w katechezie parafialnej, oraz wypracowuje zadania, normy, zasady i sposoby wychowania do wiary dojrzałej, także do życia i zaangażowania w Kościele oraz do życia społecznego¹². Mając na uwadze konkretnych adresatów (dorosłych, dzieci i młodzież) oraz różne uwarunkowania ich rozwoju ludzkiego i chrześcijańskiego, tworzy – w sposób systematyczny i naukowy – podbudowę teoretyczną dla obszaru pracy katechetów. Wszystkie analizy prowadzone w katechetyce odwołują się do źródeł Objawienia i życia Kościoła oraz do zweryfikowanych za pomocą normy teologicznej (zasady wierności Bogu i człowiekowi) osiągnięć nauk pedagogicznych, w tym także dydaktyki. Poszczególnym obszarom badawczym odpowiadają wyodrębnione działy katechetyki, do których – obok historii katechezy, katechetyki fundamentalnej, materialnej i szczegółowej, wyodrębnia się również katechetykę formalną, czyli dydaktykę

¹⁰ K. Misiaszek, charakteryzując status metodologiczny katechetyki, posługuje się – za przykładem innych dyscyplin teologicznych (np. teologii moralnej, dogmatycznej) – terminem teologia katechetyczna. Zob. K. Misiaszek, *Status metodologiczny teologii katechetycznej (katechetyki)*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011, s. 85.

¹¹ Tamże, s. 89.

¹² Tamże, s. 85-93; por. także analizy prowadzone na temat natury i przedmiotu badań katechetyki np. w: E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 13-15; M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i w praktyce*, Kraków 1998, s. 47nn; P. Tomasik, *Metodologia katechetyki – podstawowe zagadnienia*, „Studia Nauk Teologicznych” 2007 t. 2, s. 271-287; G. Stachel, *Katechetyka*, w: *Słownik katechetyczny*, red. J. Gevaert (red. polskiego wydania K. Misiaszek), Warszawa 2007, s. 392-393.

katechezy¹³. Właśnie badania związane ze skutecznością i adekwatnością sposobów nauczania, uczenia się i samokształcenia w procesie katechetycznym, podejmowane są w ramach katechetyki formalnej. Z kolei katechetyka szczegółowa obejmuje kwestie, które dotyczą specyfiki katechezy (w tym także nauczania religii w szkole) w zależności od adresatów, czyli dzieci, młodzieży, dorosłych oraz osób z różnego rodzaju niepełnosprawnością i niedostosowaniem społecznym. Takie rozumienie katechetyki nie redukuje tej dziedziny naukowej jedynie do teologii, ale otwiera możliwość ewangelicznej oceny osiągnięć współczesnej dydaktyki i ich zastosowania w odniesieniu do procesów nauczania, uczenia się i samokształcenia katechetycznego.

2. Kwestie dydaktyczne w dyskursie katechetycznym – dlaczego?

Zainteresowanie katechetyków dydaktyką nie jest problemem nowym. Katechetyka jako nauka teologiczna, mająca interdyscyplinarny charakter, od dawna – w mniejszym lub większym stopniu – korzystała z osiągnięć dydaktyki. Przekaz treści wiary wymaga bowiem zastosowania odpowiednich, właściwie zaplanowanych i systematycznie wdrażanych, strategii dydaktycznych. Co ważne, nie ma dobrego nauczania religii i dobrej katechezy parafialnej bez dydaktyki. Działalność Jezusa i Jego pedagogia potwierdzają tę tezę. Stosownie do mentalności słuchaczy, uwarunkowań społecznych i kulturowych, Jezus stosował odpowiednie środki i sposoby przepowiadania Dobrej Nowiny. Katecheta, jeśli pragnie wiernie, a zarazem solidnie, systematycznie, odpowiedzialnie i kompetentnie, wypełniać powierzone zadania w szkole, powinien być dobrym dydaktykiem. Prowadząc dobrze (pod względem dydaktycznym) zajęcia, nauczyciel religii wzbudza w uczniach motywację do zainteresowania się tematyką lekcji religii, a niekiedy nawet do poszerzania tej wiedzy i doświadczeń poza zajęciami szkolnymi (np. w formie spotkań katechetycznych w parafii). Rzetelna znajomość osiągnięć współczesnej dydaktyki (zasad, form, metod, technik, środków dydaktycznych), a jednocześnie umiejętność twórczego ich zastosowania w praktyce, jawi się jako ważny element w pracy zespołów opracowujących kolejne serie podręczników oraz w działalności katechetycznej nauczycieli religii. Dzięki niej autorzy nowych pomocy do nauczania religii i katechezy parafialnej mogą tworzyć materiały innowacyjne, poprawne dydaktycznie i wzbogacone o nowe, multimedialne środki dydaktyczne. Z kolei dobre przygotowanie dydaktyczne

¹³ Zob. więcej o tym np. w: Z. Marek, *Katechetyka. Podział*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. A. Szostek, B. Migut, E. Gigilewicz [i in], Lublin 2000, k. 1022-1023; R. Murawski (red.), *Nowy program wykładów z katechetyki*, Płock 1998; P. Tomasiak, *Metodologia katechetyki – podstawowe zagadnienia*, s. 281.

nauczycieli religii może być bardzo owocne dla praktyki. Uwzględniając realia szkoły i duszpasterstwa w parafii, kreatywny w myśleniu i działaniu katecheta nie kopiuje i nie odtwarza propozycji autorów pomocy katechetycznych, lecz odnajduje w nich inspirację do tworzenia własnych rozwiązań metodycznych, będących sumą wiedzy osobistej i doświadczenia, a jednocześnie wskazujących na jego mądrość życiową, indywidualność, niepotwarzalność i kreatywność.

Współczesne propozycje dydaktyków dotyczące procesów nauczania, uczenia się i samokształcenia stanowią dla katechetyki cenne źródło wiedzy, niezbędnej w wypracowywaniu propozycji pomocnych dla osób zaangażowanych w działalność katechetyczną, podejmowaną w różnych środowiskach. W polskiej katechetyce świadczą o tym nie tylko badania prowadzone od XIX wieku, związane z kierunkiem dydaktycznym¹⁴, ale również opracowania katechetyków, którzy od połowy lat pięćdziesiątych minionego wieku zaczęli wskazywać na potrzebę korzystania z osiągnięć dydaktyki w działalności katechetycznej Kościoła. Wśród nich pionierem był ks. prof. Marian Finke (1906-1989), który w swojej działalności naukowej, głównie na łamach czasopisma „Katecheta”, twórczo propagował osiągnięcia dydaktyczne w polskiej katechetyce dotyczące m.in. przeżywalności w katechezie, refleksyjności i kreatywności nauczyciela religii¹⁵. Z kolei nestor polskiej dydaktyki katechezy, ks. prof. W. Kubik, nie tylko w opracowaniach teoretycznych starał się ukazać podstawy sztuki nauczania, uczenia się i samokształcenia w procesie katechetycznym, ale także wprowadzał je do praktyki przez kierowanie pracami zespołów opracowujących serie podręczników katechetycznych. „Te wieloletnie poszukiwania badawcze – jak słusznie zauważa Z. Marek – znalazły swe ukonkretnienie w pozycji *Zarys dydaktyki katechetycznej*”¹⁶. W pracy tej autor

¹⁴ Ruch ten, utożsamiając najpierw katechetykę z metodyką, a następnie z dydaktyką nauczania religii, zmierzał do odnowy metody w katechezie poprzez odpowiedź na pytanie: w jaki sposób nauczać? Szczególnie warte odnotowania są tu prace J. Dajczaka (1894-1966) i W. Gadowskiego (1861-1956). Zob. więcej o tym np. w: J. Dajczak, *Katechetyka*, Warszawa 1956; W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej*, Warszawa 1987; tenże, *Ksiądz Walenty Gadowski (1861-1956). Ksiądz Zygmunt Bielawski (1877-1939)*, w: *Sto lat polskiej katechezy. Wkład wybitnych polskich katechetyków w odnowę i rozwój polskiej katechezy*, red. J. Czekalski, Kraków 2001, s. 11-35; M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, Lublin 1981, s. 19-20; T. Panuś, *Główne kierunki katechetyczne XX wieku*, Kraków 2001; tenże, *Współczesne kierunki katechetyczne*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stała, Tarnów 2003, s. 109-197; B. Poteć, *Metodyka katechetyczna ks. Walentego Gadowskiego*, Tarnów 2002.

¹⁵ M. Finke, *Pedagogika wiary*, Poznań 1996; por. także analizy prowadzone przez J. Szpeta, *Ksiądz Marian Finke (1906-1986)*, w: *Sto lat polskiej katechezy. Wkład wybitnych polskich katechetyków w odnowę i rozwój polskiej katechezy*, s. 68-98; tenże, *Ksiądz Marian Finke – założyciel i redaktor „Katechety”*, w: *Między tradycją a współczesnością. I Krajowy Kongres Katechetyczny*, red. A. Bałoniak, J. Szpet, Poznań 2008, s. 21-32.

¹⁶ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990.

zmaga się właśnie z pytaniem o możliwości korzystania w katechezie z osiągnięć dydaktycznej teorii nauczania-uczenia się. Nowością, jak na tamte czasy, było postawienie pytania o zastosowanie zasad nauczania w katechezie¹⁷.

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych minionego wieku aż do chwili obecnej, znacząca rola dydaktyki w katechezie uwidacznia się dzięki pracom badawczym ks. prof. Stanisława Kulpaczyńskiego¹⁸, ks. prof. Jana Szpeta¹⁹, ks. bpa prof. Antoniego Długosza²⁰. Wspomniani autorzy, uwzględniając najnowsze (w czasie prowadzonych przez nich poszukiwań badawczych) propozycje wypracowywane w dydaktyce ogólnej, związane z warsztatem metodycznym nauczyciela (m.in. z metodami i środkami dydaktycznymi), wskazują na możliwości ich zastosowania w działalności edukacyjnej katechety. Nie bez znaczenia są również prace innych katechetów (m.in. ks. prof. Stanisława Łabendowicza, ks. dr. Marka Korguła, ks. dr. Bronisława Twardzickiego i piszącej te słowa), którzy starają się ukazać, głównie katechetom, podstawowe, aktualne zagadnienia z zakresu nauczania i uczenia się w procesie katechetycznym²¹. Tak więc wspomniani autorzy, w ramach dydaktyki katechezy zajmują się celami, treściami, zasadami, formami, metodami i technikami dydaktycznymi, możliwymi do zastosowania w różnych środowiskach (także w szkole) i wśród zróżnicowanych podmiotów (dzieci, młodzieży, dorosłych). Wykorzystują oni wiedzę z dydaktyki w analizie i projektowaniu procesów katechetycznych (głównie w szkolnym nauczaniu religii).

¹⁷ Z. Marek, *Wykorzystanie założeń współczesnej dydaktyki w katechezie*, w: *Dydaktyka w służbie katechezy*, red. S. Dziekoński, Kraków 2002, s. 141.

¹⁸ Zob. R. Bednarczyk, *Kulpaczyński Stanisław*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, red. R. Czekalski (współpraca Z. Marek, R. Murawski), Warszawa 2003, s. 122-125; por. np. S. Kulpaczyński, *Katechetyczna dydaktyka modlitwy*, Lublin 1989; tenże (red.), *Środki audiowizualne w katechezie*, Lublin 2004.

¹⁹ Na szczególną uwagę zasługują poszukiwania badacze tego autora, które znalazły wyraz w: *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999; por. także R. Niparko, *Szpet Jan*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, dz. cyt. s. 238-244. Co ważne, ks. prof. J. Szpet wraz z panią mgr Danutą Jackowiak i panią mgr Aleksandrą Bałoniak, współredagował serie podręczników (tzw. poznańskich) do nauczania religii na poszczególne etapy edukacji, a obecnie kieruje zespołem pracującym nad opracowaniem kolejnych pomocy, zgodnych z nową podstawą programową katechezy i nowymi programami nauczania religii rzymskokatolickiej.

²⁰ B. Stypułkowska, *Długosz Antoni*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, s. 48-50; por. także A. Długosz, *Jak przygotować i oceniać katechezę. Elementy dydaktyki katechetycznej*, Częstochowa 1997.

²¹ Zob. np. S. Łabendowicz, *Aktywizowanie katechizowanych wybranymi metodami*, w: *Aktywizowanie katechizowanych*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1997, s. 39-81; tenże, *Aktywizowanie śpiewem i piosenką religijną w katechezie*, ZFK 5(2005), nr 3, s. 54-60; tenże, *Katecheza jako miejsce aktywizacji uczniów*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. W. Janiga, T. Kocór, Przemyśl 2004, s. 251-282; tenże, *Metody celebracji liturgicznej w katechezie*, ZFK 5(2005) nr 3, s. 51-53; M. Korgul, *Dydaktyka dla katechetów*, Świdnica 2007; tenże, *Dydaktyka na lekcjach religii*, Wrocław 1998; B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemyśl 2001.

To, co jest szczególnie istotne w poszukiwaniu uzasadnienia, dlaczego dydaktyka jest niezbędna dla katechetyki, wiąże się wprost z wyżej wspomnianą naturą tych dwóch dziedzin wiedzy. Obok refleksji teoretycznej o charakterze normatywnym, jednym z aspektów katechetyki jako interdyscyplinarnej dyscypliny teologicznej, uprawianej na wydziałach teologicznych, jest jej wymiar praktyczny. Przygotowując studentów teologii na wyższych uczelniach do wykonywania zawodu nauczyciela religii, nie można pozostać obojętnym wobec nowych koncepcji dydaktycznych. Zgodnie z wytycznymi Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, zawartymi w *Rozporządzeniu z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*²², absolwent teologii po zakończeniu tego kształcenia powinien mieć wiedzę z zakresu dydaktyki, popartą doświadczeniem zdobytym podczas praktyki w szkole oraz związane z tym umiejętności kierowania procesami kształcenia i doskonalenia własnego warsztatu pedagogicznego (w tym także wykorzystania nowoczesnych środków i metod)²³. Służą temu zajęcia z podstaw dydaktyki oraz z dydaktyki przedmiotu realizowanego na poszczególnych etapach edukacji i praktyka pedagogiczna w szkole²⁴.

Również autorzy dokumentów Kościoła²⁵ przypominają, że jeśli katechetyka pragnie wywierać realny wpływ na praktykę nauczania religii w szkole i na katechezę parafialną, musi nieustannie poszukiwać nowych, adekwatnych do mentalności adresatów²⁶ i miejsca²⁷, sposobów przekazywania treści wiary oraz

²² *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*, Dz. U. 2012 nr 0, poz. 131.

²³ Tamże.

²⁴ Łącznie zaplanowano 150 godzin praktyki, w tym: 30 godzin w ramach modułu przygotowanie w zakresie psychologiczno-pedagogicznym (tzw. praktyka „0”) oraz 120 godzin rozpisanych po 30 godzin na praktykę w: edukacji przedszkolnej, edukacji wczesnoszkolnej, edukacji w klasach IV-VI szkoły podstawowej, edukacji w gimnazjum i edukacji w szkołach ponadgimnazjalnych. Zob. tamże.

²⁵ Zob. np. CTr 31, 52; DOK 148.

²⁶ Warto zauważyć, że współczesny człowiek, niezależnie od wieku, pragnie być podmiotem procesów nauczania i wychowania, w tym także formacji chrześcijańskiej. Ma bowiem w sobie duży potencjał rozwojowy i pragnienie stawania się twórcą własnego rozwoju. W związku z tym istnieje potrzeba odejścia – nie tylko w nauczaniu religii, ale i w katechezie parafialnej – od modelu podającego na rzecz modelu wielostronnie aktywizującego. Wymaga to dowartościowania osiągnięć współczesnej dydaktyki, związanych z wielością form i metod aktywizacji, indywidualizacją i stopniowaniem trudności oraz motywowaniem do samokształcenia i autoformacji, na co słusznie zwraca uwagę m.in. S. Łabendowicz w opracowaniu pt. *Katecheza dorosłych Kościoła posoborowego w świetle dokumentów i literatury katechetycznej*, Radom 2007, s. 319-462.

²⁷ Wydaje się słuszne rozgraniczenie obecności założeń dydaktyki w nauczaniu religii i w katechezie parafialnej. Sposoby realizacji tych dwóch płaszczyzn formacji chrześcijańskiej różnią się. Domagają się zatem innych kryteriów w stosowaniu rozwiązań dydaktycznych. Nie oznacza to jednak całkowitej rezygnacji z dydaktyki w katechezie parafialnej. Przeciwnie, wymagane jest takie przełożenie

proponować je katechetom w ramach początkowej i permanentnej formacji. W *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* czytamy: „w przekazywaniu wiary Kościół nie posiada własnej ani też jedynej metody, lecz w świetle pedagogii Bożej wybiera metody danego czasu. Przyjmuje w sposób wolny «wszystko, co jest prawdziwe, co godne, co sprawiedliwe, co czyste, co miłe, co zasługuje na uznanie» (Flp 4,8), syntetyzując wszystkie elementy, które nie sprzeciwiają się Ewangelii, i włącza je w służbę na jej rzecz”²⁸. W przywołanym stwierdzeniu autorzy podkreślają znaczenie współczesnych osiągnięć dydaktycznych dla katechetyki i ich służebny charakter, niezależnie od szczegółowego jej działu tematycznego. Dodają też, że „różnorodność metod jest oznaką życia i pewnym bogactwem, a zarazem dowodem szacunku dla adresatów”²⁹. Oznacza to, że zarówno badacz zajmujący się nauczaniem religii, jak i ten, który interesuje się różnymi formami katechezy parafialnej (np. adresowanej do dzieci, młodzieży, dorosłych), powinien podejmować zagadnienia z zakresu dydaktyki. W praktyce bowiem tak w środowisku szkolnym, jak i w katechezie parafialnej, ze względu na szacunek dla adresatów – należy systematycznie planować i realizować zajęcia, stymulując aktywność uczestników, wzbudzając w nich zainteresowanie poprzez zastosowanie różnych środków dydaktycznych. Ważny jest jednak odpowiedni, uwzględniający specyfikę nauczania religii w szkole i katechezy parafialnej oraz inne indywidualne uwarunkowania (np. „wiek i poziom umysłowy katechizowanych, stopień ich dojrzałości eklezjalnej i duchowej”)³⁰ sposób wykorzystania założeń współczesnej dydaktyki. Chodzi tu głównie o dostosowanie propozycji dotyczących nauczania i uczenia się czy też samokształcenia do natury lekcji religii i spotkań katechetycznych w parafii oraz adresatów tych form nauczania i wychowania w wierze.

3. Status dydaktyki w katechetyce

Rozumienie tego, jaką rolę ma do odegrania wiedza z zakresu dydaktyki w teorii i praktyce katechetycznej, osadzone jest zawsze w przyjętych założeniach,

aspektów dydaktycznych, by stanowiły one pomoc dla katechety w procesie wprowadzania katechizowanych w obszar doświadczeń religijnych i chrześcijańskich oraz w otwieraniu ich na misterium Boga i motywowaniu do aktywnego udziału w liturgii i w życiu Kościoła. Natomiast środowisko szkolne wyznacza szereg zadań związanych z planowaniem i realizacją lekcji, które zobowiązany jest wypełniać każdy nauczyciel, także nauczyciel religii. Do tych wymogów zalicza się m.in. wypełnianie powinności wynikających z nadzoru pedagogicznego w szkole, zwłaszcza w zakresie systematyczności przekazu nauki chrześcijańskiej. Zob. DKP 82, 84.

²⁸ DOK 148.

²⁹ Tamże; zob. CTr 51.

³⁰ DOK 148.

opisujących istotę tych dwóch kategorii badawczych. Zgodnie ze wstępnymi ustaleniami warto pamiętać, że katechetyka ma charakter interdyscyplinarny, chociaż zawsze na pierwszym miejscu rozwija myśl teologiczną. Za błędne należy uznać utożsamianie obecności dydaktyki w katechetyce z metodami aktywizującymi. Co ważne, współcześnie katechetyka nie jest redukowana do dydaktyki nauczania religii i metodyki katechezy parafialnej, o czym świadczą obszary interdyscyplinarnych badań podejmowanych przez polskich katechetyków³¹. Nie przenosi też ona dosłownie elementów dydaktycznych do lekcji religii i katechezy parafialnej, zastępując prawidłowości wynikające z natury katechezy, modelami nauczania i uczenia się propagowanego we współczesnej dydaktyce (np. wielostronnie aktywizującego czy też konstruktywizmu). Obecnie współczesnej katechetyce są sztywne procedury metodyczne, które w praktyce należy stosować krok po kroku – niezależnie od celów i treści katechetycznych, co wyraźnie uwidacznia się w jednym z działów katechetyki, jaką jest dydaktyka katechezy³², czyli „nauka o kształceniu religijnym, jego celach, treściach, metodach, środkach i organizacji”³³.

Właśnie dydaktyka katechezy stanowi zbiór uporządkowanych informacji (zasad, reguł, dyrektyw) i prawidłowości dotyczących integralnej formacji religijnej, potrzebnych katechetom do skutecznego organizowania procesu nauczania i uczenia się, a tym samym do efektywnego osiągnięcia założonych celów katechetycznych. Wypracowując nowe rozwiązania dydaktyczne, katechetycy kierują się głównie celami i treściami katechetycznymi oraz szukają skutecznych form i metod nauczania i uczenia się konkretnych treści i rozwijania związanych z nimi umiejętności³⁴. Są też świadomi, że każda propozycja dydaktyczna „pełni

³¹ Celem egzemplifikacji warto wskazać na następujące opracowania: K. Kantowski (red.), *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004; Z. Marek, *Wychowywać do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym*, Kraków 1996; P. Mąkosa (red.), *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, Lublin 2010; K. Misiaszek (red.), *Katecheza dorosłych we wspólnocie Kościoła*, Warszawa 2002; R. Murawski, *Historia katechezy. Katecheza w pierwszych wiekach*, Warszawa 2011; A. Offmański, *Koncepcja katechezy o charakterze ewangelizacyjnym według zasad katechumenatu*, Szczecin 2010; J. Stala (red.), *Katechetyka materialna*, Tarnów 2002.

³² Takie wyodrębnienie dydaktyki katechezy z katechetyki koresponduje z założeniami dydaktyki ogólnej, w której zakłada się wypracowanie dydaktyk szczegółowych. Zob. S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków 1999, s. 97-108; por. J. Szpet, *Interdyscyplinarny charakter dydaktyki katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. I, red. J. Stala, Tarnów 2004, s. 19-33.

³³ J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, s. 11.

³⁴ Warto dodać, że dydaktyka katechezy, podobnie jak dydaktyka ogólna, składa się z części teologiczno-treściowej (podstawowe pojęcia wyjaśniające istotę przedmiotu i jego metodykę, podstawy psychologiczne edukacji, cele kształcenia oraz właściwe dla nich treści i kryteria ich doboru, zadania nauczania z uwzględnieniem poszczególnych etapów edukacji), procesualnej (zasady dydaktyczne, formy i sposoby realizacji procesu nauczania i uczenia się zgodnie z prawidłowościami

funkcję służebną wobec katechetów i osób zajmujących się kształceniem religijnym, dostarczając przesłanek teoretycznych i norm praktycznych celem podniesienia efektywności procesu katechetycznego³⁵. Tak ogólnie określony służebny charakter dydaktyki w katechetyce uwidacznia się w czterech, szczegółowych funkcjach. Pierwsza, *deskryptywno-diagnostyczna*³⁶, polega na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie: Jaki jest zakres zastosowania dydaktyki w katechetyce? Na podstawie rozpoznanego stanu dokonuje się opisu statusu dydaktyki w teorii i w praktyce katechetycznej. Kolejna funkcja, nazywana *eksplanacyjną*, wiąże się z wyjaśnianiem zjawisk i procesów dydaktycznych³⁷ obecnych w badaniach naukowych katechetyków i w działalności edukacyjnej katechetów. Z kolei funkcja *predykcyjno-prospektywna* polega na przewidywaniu tego, co będzie i projektowaniu dłaczego będzie tak, a nie inaczej po zastosowaniu rozwiązań dydaktycznych w teorii i w praktyce katechetycznej³⁸. Dzięki czwartej funkcji, nazywanej *praktyczną*, zarówno katechetycy, jak i nauczyciele religii mogą lepiej poznawać warunki i sposoby efektywnego kształcenia³⁹. Dydaktyka dostarcza bowiem cennej wiedzy dotyczącej procesów nauczania i uczenia się. Jej obecność w dyskursie katechetycznym stanowi cenne źródło wiedzy, jakiej poszukują nauczyciele religii, którzy pragną doskonalić warsztat pracy dydaktycznej i działanie edukacyjne w szkole. Każda z wymienionych funkcji dydaktyki w katechetyce odgrywa znaczącą rolę w konstruowaniu teorii naukowych dotyczących sposobów realizacji nauczania religii i katechezy parafialnej.

W związku z powyższym, w badaniach katechetyków dotyczących nauczania w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, realizowanego w różnych formach organizacyjnych i w różnych środowiskach, najpierw zwraca się uwagę na normy i treści formacji do wiary dojrzałej⁴⁰. Następuje przy tym odwołanie do źródeł Objawienia i życia Kościoła. Mając jednak na uwadze konkretnego adresata i wszystkie uwarunkowania jego rozwoju osobowego (także mentlaność, potrzebę aktywności własnej, przeżyciowości i doświadczenia podmiotowości), słusznie poszukuje się odpowiednich strategii, niezbędnych do wspierania katechizowanych w odkrywaniu treści wiary oraz ich interioryzacji i kształtowaniu postaw

dydaktycznymi oraz środki dydaktyczne) i wynikowej (zasady oraz zakresy przedmiotowe kontroli i oceniania, jak też odpowiednie dla nich formy i metody). Zob. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, s. 19.

³⁵ Tamże, s. 18.

³⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, s. 31-32.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże; F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, s. 19; Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, s. 17-18.

⁴⁰ P. Tomasik, *Metodologia katechetyki - podstawowe zagadnienia*, s. 280n.

z niej wynikających⁴¹. Nie wystarczą bowiem metody liturgiczne, służące wtajemniczeniu chrześcijańskiemu. Co ważne, nawet metody biblijne bazują na osiągnięciach nauk humanistycznych, w tym także odwołują się do podstawowych zasad czy też sposobów nauczania, uczenia się i samokształcenia, wypracowanych w dydaktyce⁴². W praktyce, bez względu zatem na środowisko, w którym ma miejsce przekaz wiary i wychowanie chrześcijańskie, gdy katecheci angażują się w proces kształcenia, odwołują się do podstawowej wiedzy z zakresu dydaktyki (np. uświadamiają sobie potrzebę stawiania celów w planowanym działaniu, zaprojektowania czynności własnych i osób katechizowanych, stopniowania zadań, indywidualizacji itp.).

Owo nawiązanie do teorii dydaktycznych jest inne w katechezie parafialnej (mniej wyraziste, bardziej swobodne i spontaniczne, skoncentrowane na przeżywaniu treści wiary i ich interioryzacji) niż w szkolnym nauczaniu religii (tu wymaga się systematycznego, zgodnego z podstawowymi zasadami, wynikającymi z nadzoru pedagogicznego, planowania i realizacji, przyjętych w systemie szkolnym form organizacji zajęć i sposobów aktywizacji oraz weryfikacji zakładanych osiągnięć). Słusznie zatem w analizach dotyczących katechezy parafialnej zwraca się uwagę na metody, które wiążą się z mistagogią i służą wtajemniczeniu chrześcijańskiemu. Mniejszą uwagę przywiązuje się do planowania dydaktycznego spotkań, chociaż uwzględnia się cele i zadania katechetyczne czy też proponuje etapy spotkania formacyjnego i celebracji liturgicznych⁴³. Są to jednak tylko wycinkowe zagadnienia, podejmowane w związku z analizą problemów szczegółowych, związanych np. z katechezą dorosłych, katechezą przygotowującą dzieci i młodzież do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Brakuje jednak koncepcji dydaktycznych, które w sposób całościowy określałyby specyfikę dydaktyki w katechezie parafialnej i proponowały rozwiązania metodyczne typowe dla tej formy wychowania w wierze.

Nieco inne znaczenie ma dydaktyka w analizach dotyczących nauczania religii. Nie dysponując własnymi rozwiązaniami, w ramach katechetyki formalnej i szczegółowej podejmuje się kwestie związane z poszukiwaniem i projektowaniem skutecznych form, metod, technik i środków dydaktycznych, strategii oceniania i mierzenia osiągnięć edukacyjnych czy też sposobów formułowania celów katechetycznych i weryfikowania stopnia ich realizacji (głównie w dziedzinie poznania

⁴¹ J. Szpet, *Interdyscyplinarny charakter dydaktyki katechezy*, s. 24-30.

⁴² Zob. np. J. Kochel, Z. Marek, *Pedagogia biblijna w katechezie*, Kraków 2012; Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze Słowa*, Kraków 1998.

⁴³ Zob. więcej o tym np. w: R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz (red.), *Katecheza parafialna – re-aktywacja: duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, Opole 2006.

i rozumienia treści wiary), w zależności od adresatów⁴⁴. Koncepcje dydaktyczne dotyczące planowania lekcji religii (w tym formułowanie celów ogólnych i wymagań szczegółowych, konstruowanie scenariuszy), zasad nauczania, form i metod aktywizujących uczniów, sposobów kontroli osiągnięć, technik kontroli i oceniania, diagnozowania osiągnięć edukacyjnych oraz zastosowania nowych środków dydaktycznych, stanowią zatem podstawowy obszar badań w dydaktyce katechezy. Katechetycy zawsze starają się uwzględnić specyfikę nauczania religii i katechezy parafialnej, ciągle odnosząc się do teologii (zwłaszcza pastoralnej).

Można zatem stwierdzić, że współczesna katechetyka skierowana jest na wypracowanie elementów i strategii dydaktycznych nauczania religii oraz propozycji metodycznych niezbędnych w realizacji katechezy parafialnej, zawsze jednak z zachowaniem własnego, teologicznego i katechetycznego wymiaru, prowadzonych badań. W ten sposób uwidacznia się funkcja służebna i pomocnicza dydaktyki dla katechetyki, a zwłaszcza dla katechetów, którzy korzystają z jej osiągnięć, oraz dla adresatów. Formułowanie zasad i strategii dydaktycznych zawsze pozostaje w bezpośrednim związku z naturą katechezy integralnej, a więc nie tylko z nauczaniem treści religijnych, ale także z inicjacją sakramentalną i innymi formami wspomagającymi wychowanie do dojrzałej wiary. Stąd też w naukowej refleksji katechetycznej, zorientowanej na określone aspekty dydaktyczne, uwidacznia się własny charakter rozwiązań dydaktycznych, adaptowanych na potrzeby katechetyczne. Poszukując nowych rozwiązań dydaktycznych, katechetycy starają się wskazać na ich właściwe miejsce w katechezie, a jednocześnie wypracowują odpowiednie dla katechezy strategie (np. formy i metody liturgiczne oraz metody biblijne) wspomagające rozwój wiary. Starają się też wypracowywać właściwe strategie projektowania i analizowania działalności katechetycznej Kościoła, zwłaszcza w środowisku szkolnym oraz w systematycznej organizacji zajęć katechetycznych⁴⁵. Jednocześnie inspirują do podejmowania twórczych działań zarówno na etapie wstępnej formacji, przygotowującej do wykonywania zawodu nauczyciela, jak też w permanentnej formacji katechetów.

4. Zastosowanie osiągnięć współczesnej dydaktyki w katechetyce – w jaki sposób?

Zainteresowanie różnymi rozwiązaniami dydaktycznymi w katechetyce budzi niepokój w niektórych środowiskach teoretyków i praktyków. U podstaw takiej

⁴⁴ Pisze o tym np. J. Szpet, *Interdyscyplinarny charakter dydaktyki katechezy*, s. 24-30; por. J. Stala (red.), *Dydaktyka katechezy*, cz. I-II, Tarnów 2004.

⁴⁵ Por. DKP 83.

sytuacji znajduje się brak zrozumienia właściwej roli dydaktyki we współczesnej katechetyce. Z tym wiąże się obawa, czy skierowanie uwagi na kwestie dydaktyczne nie zagraża naturze katechezy, czy nie prowadzi do chaosu pojęciowego i zagubienia istoty formacji chrześcijańskiej, utożsamiania nauczania i wychowania w wierze z przyjemnością, z fantazjowaniem, z metodami aktywnymi, z zabawami integracyjnymi⁴⁶. Niewątpliwie są to istotne kwestie, zwłaszcza wtedy, kiedy katecheci przywołują fakty związane z katechezą parafialną, która opierała się na tradycyjnej pogadance i rozmowie, katechizmie w formie pytań i odpowiedzi, na pracy z książką i z zeszytem, a jednocześnie przyczyniała się do systematycznej formacji, skutecznie angażującej adresatów we wspólnocie Kościoła i prowadzącej do doświadczenia życia chrześcijańskiego. Nie znajdują one jednak uzasadnienia w odniesieniu do współczesnej rzeczywistości społecznej, kulturowej, a szczególnie do mentalności dzieci, młodzieży i dorosłych. Trzeba przy tym pamiętać, że zastosowanie osiągnięć współczesnej dydaktyki w katechetyce, jak już wyżej zauważono, nie sprawdza się jedynie do konstruowania strategii służących swobodnej, przyjemnej aktywności i pozornemu zaangażowaniu, związanemu z przekazem treści wiary. Obejmuje różne zagadnienia z zakresu właściwego planowania oraz realizacji nauczania religii i katechezy parafialnej, stosownie do ich charakteru. Proponowane w dydaktyce rozwiązania dotyczące m.in. formułowania celów i zadań, ustalania kryteriów doboru treści, określania form, metod i technik dydaktycznych, planowania warunków właściwego realizowania procesu nauczania i uczenia się, programowania zajęć, konstruowania scenariuszy i środków dydaktycznych, wymagają zatem odpowiedniej adaptacji do katechetyki. W praktyce bowiem można zaobserwować różne postawy katechetyków i katechetów w odniesieniu do nowych osiągnięć dydaktycznych⁴⁷. Znajduje to wyraz m.in. w postrzeganiu dydaktyki jako: ornamentu⁴⁸ lub/i źródła

⁴⁶ Zob. np. K. Misiaszek, *Jaka formacja katechetów*, s. 1-3.

⁴⁷ Inspiracją do wyodrębnienia niżej wymienionych postaw nauczycieli religii wobec dydaktyki stała się obserwacja uczestnicząca i rozmowy z nauczycielami religii. Natomiast same określenia zostały zaczerpnięte z opracowania T. Bauman, *Aktywizowanie uczenia się jako obiecująca perspektywa w myśleniu nauczyciela*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 1(2005) nr 1, s. 26-30. Zmodyfikowano je, uwzględniając specyfikę pracy nauczyciela religii i obserwowane postawy wobec zastosowania dydaktyki w nauczaniu religii.

⁴⁸ Ten sposób podejścia sprawia, że uwzględnia się osiągnięcia dydaktyki w katechetyce (zwłaszcza w opracowaniach dotyczących nauczania religii i w pracy katechetycznej w szkole) po to, aby dobrze zaprezentować się przed czytelnikiem (np. przed katechetami), przed osobami sprawującymi nadzór pedagogiczny nad nauczaniem religii (np. przed dyrektorami szkół). Tak teoretycy, jak i praktycy dostrzegają wtedy w dydaktyce jedynie źródło wiedzy o nowinkach metodycznych, ułatwiających urozmaicenie lekcji religii. Zob. T. Bauman, *Aktywizowanie uczenia się jako obiecująca perspektywa w myśleniu nauczyciela*.

wiedzy służącej przewyciężaniu rutyny⁴⁹. Są to postawy, które świadczą o instrumentalnym traktowaniu dydaktyki, bez głębszej wiedzy i refleksji nad tym, co proponują dydaktycy, co można, a niekiedy nawet trzeba wdrożyć do praktyki katechetycznej. W każdej propozycji dydaktyków, zarówno katechetycy, jak i katecheci, dostrzegają jedynie narzędzie uatrakcyjnienia zajęć i wzbudzenia zainteresowania uczniów. Brakuje tu pogłębionego namysłu nad tym, w jaki sposób – na podstawie rozpoznanej wiedzy – można lepiej rozumieć, wyjaśnić i interpretować rzeczywistość katechetyczną czy też projektować działania edukacyjne, zawsze jednak zgodnie z naturą katechezy. Stąd też ornamentacyjne lub antyrutynowe spojrzenie na dydaktykę w katechetyce skłania wielu badaczy i praktyków do zachowania stosownej rezerwy i sceptycyzmu wobec wartości dydaktyki w działalności katechetycznej.

Nieco inne podejście uwidacznia się w postrzeganiu dydaktyki jako źródła wiedzy wspomagającej proces aktywnego nauczania, uczenia się i samokształcenia. Takie rozumienie w pełni wpisuje się w naturę katechezy. Zwraca bowiem uwagę na ocenę rozwiązań dydaktycznych w świetle założeń działalności katechetycznej Kościoła, mentalności adresatów, poziomu ich rozwoju religijnego, uwarunkowań społecznych i kulturowych. Wymaga ono krytycznej oceny propozycji dydaktycznych i ich twórczego zastosowania w teorii i w praktyce katechetycznej. Niekiedy też, zwłaszcza wśród praktyków – katechetów, daje się zaobserwować przymus nieakceptowany⁵⁰, przymus w sytuacji niezdecydowania⁵¹, przymus akceptowany⁵² i brak przymusu wobec zastosowania osiągnięć dydaktyki

⁴⁹ Odwołanie się w teorii i w praktyce do współczesnej dydaktyki jest tu traktowane jako sposób na przewyciężenie monologu edukacyjnego, antidotum na monotonię i nudę podczas lekcji religii. Niekiedy też powodem zastosowania osiągnięć dydaktyki jest ciekawość poznawcza czy też chęć zastosowania w praktyce wiedzy poznanej na warsztatach, szkoleniu, konferencji. Zob. tamże.

⁵⁰ Postawa ta wyraża się w deklaracjach katechety: „nie chcę, ale muszę” korzystać z dydaktyki, bo pracuję w szkole, bo podlegam takim samym kryteriom nadzoru pedagogicznego, jak nauczyciele przedmiotów kształcenia ogólnego, bo jeśli nie spełnię określonych zadań (np. stawianych przez dyrektora szkoły), poniosę konsekwencje w postaci kary. Brakuje tu wewnętrznej motywacji do podejmowania działań związanych z zastosowaniem osiągnięć dydaktycznych w katechetyce. Przykładem może być sytuacja nauczyciela religii, który nie chce pisać rocznego planu pracy dydaktycznej czy też ustalać przedmiotowego systemu oceniania, gdyż według jego odczuć zagraża to naturze nauczania religii, jednak na polecenie dyrektora szkoły wykonuje tę czynność. Zob. tamże.

⁵¹ Cechą charakterystyczną tej postawy jest stwierdzenie: „nie wiem, czy chcę, ale muszę” korzystać z dydaktyki. W tym przypadku nauczyciel religii nie ma negatywnych odczuć wobec respektowania podstawowych strategii dydaktycznych czy też doskonalenia warsztatu metodycznego. Natomiast jest świadomy sankcji za brak wypełniania określonych, stawianych przez dyrektora szkoły zadań dydaktycznych (np. w zakresie planowania lekcji religii). Zob. tamże.

⁵² Zachowanie to jest typowe dla nauczycieli religii, którzy zgadzają się na podporządkowanie się wszystkim zasadom w zakresie nadzoru pedagogicznego w szkole, stosowania wyznaczonych

w nauczaniu religii⁵³. Samo jednak zastosowanie rozwiązań dydaktycznych nie gwarantuje skuteczności metodycznej nauczyciela religii. Wymaga wewnętrznego zaangażowania i współpracy z łaską Bożą⁵⁴.

Chcąc przezwyciężyć błędne postawy oraz dobrze, odpowiedzialnie i zgodnie z naturą katechezy korzystać z dydaktyki, należy nieustannie odwoływać się do zasady wierności Bogu i człowiekowi, weryfikując w jej świetle nowe osiągnięcia dydaktyczne. „Pluralizm metod katechetycznych we współczesnej katechezie, jak przypomniał Jan Paweł II, może być znakiem żywotności i pomysłowości. Ważne jest oczywiście, aby wybrana metoda opierała się ostatecznie na podstawowym prawie, które obowiązuje w całym życiu Kościoła; na prawie wierności dochowanej Bogu i wierności okazanej człowiekowi w tym samym duchu miłości”⁵⁵. Dopiero w tym kontekście za wartościowe należy uznać otwarte, a jednocześnie krytyczne i refleksyjne podejście katechetów i katechetów do współczesnych osiągnięć dydaktycznych. Polega ono na tym, że badacze nie tylko opisują propozycje dydaktyczne i sytuują je w kontekstach katechetycznych, ale również wyjaśniają, oceniają i wskazują na możliwe – zarówno pozytywne, jak i negatywne – konsekwencje wprowadzanych innowacji do procesu nauczania religii i katechezy parafialnej. Jednocześnie uwaga katechetów powinna być skoncentrowana na formułowaniu zaleceń, a nie gotowych rozwiązań dla praktyki, która ma miejsce w konkretnym środowisku i określonej grupie adresatów. Co ważne, każdą propozycję metodyczną należy powiązać z celami i treściami katechetycznymi oraz z adresatami katechezy. Stąd też, prowadząc badania związane z zastosowaniem dydaktyki w katechetyce, trzeba nieustannie poszukiwać odpowiedzi na pytania: Kim są katechizowani? Dokąd chcemy ich prowadzić? Co jest najważniejsze w przekazie treści wiary? W jaki sposób możemy przezwyciężyć widoczną wśród katechizowanych obojętność wobec Boga

w diecezji – jako obowiązujące – podręczników do nauki religii czy też udziału w różnych formach permanentnej formacji związanej z dydaktyką oraz z wewnątrzszkolnym doskonaleniem zawodowym. Towarzyszy mu zgoda na zastosowanie osiągnięć dydaktycznych i wprowadzanie innowacji metodycznych, co znajduje wyraz w stwierdzeniu: „muszę i chcę”. Zewnętrznemu przymusowi respektowania zasad dydaktyki często towarzyszy żywe zainteresowanie nauczyciela religii. Zob. tamże.

⁵³ W tym wypadku korzystanie z dydaktyki wynika z wewnętrznej potrzeby nauczyciela religii, chociaż często jest on zewnętrze motywowany do takiego działania. Postawa ta wyraża się w stwierdzeniu: „nie muszę, ale chcę”. Przykładem może być np. doskonalenie warsztatu pracy u nauczyciela dyplomowanego czy też wdrażanie innowacji metodycznych, dzielenie się własnym doświadczeniem w formie publikacji – bez motywacji korzyści materialnych czy też przydatności w ocenie pracy związanej ze ścieżką awansu zawodowego. Zob. tamże.

⁵⁴ DOK 156.

⁵⁵ CTr 55.

oraz wspierać ich w odkrywaniu i rozumieniu treści wiary? Na ile nowe rozwiązania dydaktyczne motywują katechizowanych do poszukiwania i odnajdywania własnego miejsca we wspólnocie Kościoła? Rozstrzygając te kwestie, należy koncentrować się na działaniach dydaktycznych, które motywują do zainteresowania się tematyką katechezy, pomagają uczniom w odkryciu prawd wiary, w ich zrozumieniu, interpretacji i interioryzacji oraz stymulują rozwój osobistej więzi z Bogiem i wspólnotą Kościoła, nadając sens życiu. Aktywność uczniów i sposoby jej stymulowania są jedynie narzędziem w procesie nauczania i wychowania chrześcijańskiego.

Refleksyjny i krytyczny namysł katechetów nad różnymi propozycjami wypracowywanymi przez współczesnych dydaktyków niewątpliwie pomoże we właściwej ocenie propozycji dydaktycznych, czyli takiej, w której uwzględnia się cały proces katechetyczny i jego podstawowy cel, jakim jest wspieranie uczniów w osobowym spotkaniu z Bogiem, nawiązaniu z Nim przyjaźni, a nawet w zjednoczeniu⁵⁶. Pozwoli też zrezygnować z instrumentalnego myślenia o efektywnej katechizacji, które koncentruje się na metodzie osiągania celów katechetycznych i w niej upatruje gwarancję skutecznej formacji religijnej.

W badaniach naznaczonych refleksyjnością i krytycyzmem chodzi głównie o dowartościowanie takich sposobów działania metodycznego, które nie są skoncentrowane na zewnętrznych, behawioralnych przejawach nauczycielskiej i uczniowskiej aktywności, lecz zwracają uwagę na aktywność wewnętrzną, angażującą całą osobę i stymulującą ją do poszukiwania znaczenia egzystencjalnego odkrywanych prawd wiary.

Do ważnych obszarów badawczych związanych z zastosowaniem dydaktyki w katechetyce należy katecheza parafialna. Nie tylko bowiem w szkolnym nauczaniu religii potrzebna jest dobra dydaktyka. Z uwagi na fakt, że „treści działań katechetycznych w parafii wynikają z celów katechetycznych i skorelowane są z treściami nauki religii w szkole”⁵⁷, w katechezie parafialnej dzieci i młodzieży należy wykorzystać osiągnięcia uczniów związane z nauczaniem religii w szkole, by na tej podstawie można było „realizować przede wszystkim funkcję wtajemniczenia poprzez wypełnianie celów katechetycznych”⁵⁸. Oznacza to, że integracja nauczania religii i katechezy parafialnej powinna przebiegać zarówno na poziomie treści, jak też podstawowych, niezbędnych do prawidłowej organizacji spotkań, zasad dydaktycznych. I chociaż sposoby realizacji szkolnych lekcji religii i katechezy parafialnej różnią się, to jednak z uwagi na

⁵⁶ Tamże, nr 5.

⁵⁷ PPK, s. 69.

⁵⁸ Tamże, s. 137.

mentalność adresatów (głównie dzieci i młodzieży) oraz zgodnie z zasadą wierności Bogu i człowiekowi – autorzy, przygotowując materiały praktyczne do katechezy parafialnej powinni uwzględniać podstawowe normy dydaktyczne, zwracając uwagę na to, by katechizowani byli czynnym podmiotem, aktywnym uczestnikiem ewangelizacji⁵⁹. Chodzi tu zwłaszcza o poszukiwanie nowego kształtu animacji, sprzyjającej katechizacji i wtajemniczeniu⁶⁰, stwarzającej szanse na budzenie i rozwój wiary oraz właściwe zastosowanie metod biblijnych i liturgicznych.

Oczywiście można, a niekiedy nawet należy, rezygnować ze szczegółowych zapisów w proponowanych scenariuszach spotkań formacyjnych czy też z planowania dydaktycznego typowego dla szkolnych lekcji religii. Trzeba jednak respektować podstawowe zasady dydaktyczne, unikać błędnych i nieprecyzyjnych pojęć dydaktycznych oraz zachować konsekwencję, czego wyrazem może być przyjęcie ujednoczonej struktury scenariusza spotkania. Na przykład, warto zapisać: temat, cel ogólny, metody i techniki, środki dydaktyczne i plan spotkania oraz dołączyć materiały pomocnicze (np. fragmenty z nauczania Kościoła, modlitwy). Taki sposób zastosowania dydaktyki w odniesieniu do katechezy parafialnej niewątpliwie sprzyja rzetelnej i poprawnej organizacji zajęć. Wskazuje przy tym na wyraźne powiązanie prawidłowości i rozwiązań metodycznych ze specyfiką nauczania religii i katechezy parafialnej. Jednocześnie pozwala na świadome, a zarazem krytyczne i twórcze korzystanie z osiągnięć dydaktycznych. Łatwo też wówczas o krytyczny namysł nad wynikami badań współczesnych dydaktyków oraz o projektowanie takich propozycji metodycznych, które są zgodne z naturą katechezy i służą wprowadzaniu adresatów w rzeczywistość wiary.

Istotne wydaje się również konstruowanie i upowszechnianie w praktyce – na fundamencie podstawowych zasad dydaktycznych – innowacyjnych rozwiązań w zakresie nauczania i wychowania w wierze, zgodnych z naturą katechezy. Dlatego też na szczególną uwagę zasługuje odpowiednia formacja katechetów, którzy będą zdolni twórczo, a zarazem odpowiednio do natury orędzia ewangelicznego, korzystać z osiągnięć współczesnej dydaktyki, wypracowując własny styl nauczania. Odwołanie do doświadczeń nauczycieli religii i korzystanie z wypracowanych przez nich rozwiązań niewątpliwie może wzbogacić działania badawcze katechetyków. Współpraca badaczy z praktykami pozwala zarówno dokonać ewaluacji dotychczasowych rozwiązań dydaktycznych (np. proponowanych w seriach podręczników do religii), jak też rozpoznać nowe problemy dydaktyczne, które w praktyce są znaczące, by następnie analizować je oraz na tej podstawie wyprowadzać wnioski i projektować nowe, kreatywne rozwiązania.

⁵⁹ DOK 183.

⁶⁰ Tamże, nr 185.

5. Zamiast zakończenia – problemy otwarte

Niewątpliwie dydaktyka ma swoje miejsce w katechetyce, co starano się przypomnieć w podjętych analizach. Dzięki dydaktyce ogólnej może istnieć i rozwijać się teoria katechetyki formalnej, określanej niekiedy terminem „dydaktyka katechezy”. Przypominając o konieczności łączenia dydaktyki z katechetyką w badaniach naukowych, ukazano i uzasadniono też funkcję służebną, jaką dydaktyka pełni wobec katechetyki. To z kolei wymagało wskazania na zasady, jakimi należy kierować się korzystając w teorii i w praktyce katechetycznej z propozycji dydaktycznych.

Przyjmując zatem za uzasadniony fakt, że dydaktyka jest dla współczesnej katechetyki jedną z podstawowych nauk, powstaje szereg problemów, które wymagają od badaczy rzetelnego namysłu i dialogu z praktykami – katechetami. Łączą się one z koniecznością prowadzenia debat z udziałem różnych środowisk (nie tylko teoretyków, i praktyków w zakresie katechezy, ale i reprezentantów kształcenia ogólnego). Warto zatem poszukiwać odpowiedzi na pytania: Dlaczego – jak dotąd brakuje współpracy dydaktyków katechezy z przedstawicielami dydaktyki ogólnej i dydaktyk szczegółowych? W jaki sposób możemy zmienić ten fakt? Co należałoby zrobić, aby zbliżyć środowisko katechetyków do środowiska dydaktyków, podejmując wspólne badania w zakresie innowacji metodycznych? Co katechetyka i katechetycy mają do zaproponowania dydaktykom? W jaki sposób i w jakim zakresie środowisko katechetyków może podjąć dialog z dydaktykami w celu przełamania izolacji dydaktyki katechezy oraz wzajemnego przenikania teorii wypracowanych w katechetyce i dydaktyce? Izolacja dydaktyki katechezy to chyba jeden z najbardziej istotnych problemów, związanych z rolą dydaktyki w katechetyce.

To, że badacze zajmujący się dydaktyką o charakterze ogólnym niewiele wiedzą o osiągnięciach dydaktyki katechezy, w praktyce wzmacnia jej izolację. Aby przezwyciężyć ten stan rzeczy, należy podjąć dialog z dydaktykami. Postulat ten nabiera szczególnego znaczenia w kontekście nauczania religii, awansu zawodowego nauczyciela religii i redagowania nowych serii podręczników do nauki religii. W związku z tym pojawiają się kolejne pytania: Co należy zrobić, aby zaangażować kompetentnych nauczycieli innych przedmiotów szkolnych w prace koncepcyjne związane z zastosowaniem osiągnięć dydaktycznych w opracowaniu kolejnych serii podręczników do nauki religii? Co należy zrobić, aby realna rzeczywistość nauczania religii i katechezy parafialnej (w tym zaangażowani katecheci), nie była jedynie przedmiotem badań empirycznych (weryfikacji hipotez badawczych), lecz stała się podmiotem, współtworzącym te badania i beneficjentem wyników prowadzonych analiz? W jaki sposób wspierać studentów

teologii i katechetów w rozwoju umiejętności krytycznej refleksji przed działaniem, w działaniu i nad działaniem, niezbędnej do twórczego, a zarazem odpowiedzialnego korzystania z osiągnięć współczesnej dydaktyki? Jak organizować formację początkową i permanentną katechetów, aby integrować myśl teoretyczną z działaniem praktycznym i wspierać ich w rozwijaniu kreatywności w myśleniu i w działaniu? Co należy zrobić, aby rozwijać najpierw w studentach teologii, a potem w katechetach zdolność do oceny skutków własnego działania metodycznego? W jaki sposób wspierać katechetów w rozwijaniu własnego stylu pracy dydaktycznej, zgodnego z naturą katechezy, a jednocześnie dostosowanego do mentalności adresatów? Poszukując odpowiedzi na powyższe pytania warto również dostrzec potrzebę wypracowania dydaktyki katechezy parafialnej. Jak dotąd, brakuje bowiem całościowego opracowania, adresowanego do praktyków – katechetów odpowiedzialnych za spotkania w parafii. Z uwagi na specyfikę formacji chrześcijańskiej w parafii znaczące wydaje się dostarczenie kompendium uporządkowanej wiedzy w zakresie planowania i realizacji systematycznej katechezy parafialnej. W związku z tym powstaje pytanie: jaka miałaby to być dydaktyka? Kto powinien ją opracować i na co należałoby zwrócić szczególną uwagę?

Wyżej przywołane pytania wskazują na liczne problemy otwarte, związane z obecnością dydaktyki w katechetyce. Wiązą się one z kontekstualnością wiedzy dydaktycznej w katechetyce. Wymagają przy tym nie tylko teoretycznego dyskursu dotyczącego dydaktyki w katechetyce, ale również formacji katechetów bliskiej praktyce, powiązanej ze szkołą i parafią, prowadzonej systemowo, nie tyle przez teoretyków, ile przez praktyków: kompetentnych doradców metodycznych i katechetów. Od jakości tej formacji zależy jakość zastosowania rozwiązań dydaktycznych w nauczaniu religii i w katechezie parafialnej oraz ich znacząca rola w procesie przekazywania treści wiary i formacji chrześcijańskiej adresatów.

Streszczenie

W polskiej literaturze katechetycznej końca XX i początku XXI wieku uwidacznia się zwrot ku dydaktyce. Katechetycy, odwołując się do zasady wierności Bogu i człowiekowi, analizują kwestie dotyczące realizacji nauczania religii w szkole i katechezy parafialnej.

Prezentowany tekst stanowi głos w dyskusji toczącej się wokół miejsca dydaktyki w katechetyce. Nie pretenduje do formułowania ostatecznych rozwiązań. Ma raczej formę szkicu, sygnalizującego problematykę. Najpierw dokonano wyjaśnienia centralnych kategorii badawczych. Zwrócono przy tym uwagę na rozumienie terminów: „dydaktyka dla” i „katechetyka”. Przywołano też badania katechetyków, którzy od dawna zajmują się dydaktyką katechezy (np. W. Kubika, J. Szpeta, S. Kulpaczyńskiego). Następnie opisano status dydaktyki w katechetyce. Zwrócono uwagę na służebną i pomocniczą rolę

dydaktyki w katechetyce. Opisano przy tym cztery funkcje (deskryptywno-diagnostyczną, eksplanacyjną, predykcyjno-prospektywną i praktyczną), jakie spełnia dydaktyka w katechetyce. W końcowej części podjętych analiz zwrócono uwagę na sposoby zastosowania osiągnięć współczesnej dydaktyki w katechetyce i na kwestie otwarte, wymagające w przyszłości dyskusji oraz weryfikacji empirycznej.

Słowa kluczowe: dydaktyka, katechetyka, dydaktyka katechezy, literatura katechetyczna, miejsce dydaktyki w katechetyce, rola dydaktyki w katechetyce, zasada wierności Bogu i człowiekowi.

TEACHING FOR CATECHETICS

Summary

In the Polish catechetical literature of the late twentieth and early twenty-first century there reveals a turn towards teaching. Religious educators, referring to the principle of fidelity to God and to man analyze issues related to the implementation of religious education in the schools and catechesis in parishes.

The presented text is a voice in the ongoing debate about the place of teaching in catechetics. It does not pretend to formulate definitive solutions. It has a form of a sketch rather, signalling problems. First was to clarify the central category of research. Attention was paid to the understanding of the terms "teaching for" and "catechetics". Religious educators' studies were cited, who have long been involved in teaching catechism (eg W. Kubik, J. Szpet, S. Kulpaczyński). Then there was described the status of teaching in catechetics. Attention was drawn to the servant and supporting role of teaching in catechetics. There were described four functions (descriptive-diagnostic, explanatory, predictive-prospective and practical ones) that the teaching meets in catechetics. In the final part of the analyses undertaken there were highlighted the ways of using the achievements of modern teaching in catechetics and also the open issues requiring future discussions and empirical verification.

Keywords: teaching, catechetics, teaching catechism, catechetical literature, the place of teaching in catechetics, the role of teaching in catechetics, the principle of fidelity to God and to man.